

MUHTELİF ANAYASA VE ANAYASA TASARILARINDA MECLİSLERİN BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARI

Yrd. Doç. Dr. Hakan KOÇ*

1. GİRİŞ

Siyasi bilimciler, devlet sistemlerinin birbirlerine benzeyen ve ayrılan taraflarını tesbit etmek için iki yol takip etmektedirler. Manfred Vernon'un belirttiği gibi, "bazıları anayasalardaki belirli noktaların bütün ülkeler için hep birlikte ele alınıp, inceleme konusuyla ilgili bazı genellemelere varılmasının doğru olacağını düşündükleri halde; bazıları da, siyasi kurumların kendi yapıları ve gelişmelerini açıklayacak milli çevrelerinin içinde incelemesini istemektedirler."⁽¹⁾ Birinci davranışı benimseyenler, siyasi kuvvetler, ideoloji, siyasi karar vermede etkili olan unsurlar ve olaylara uzak kalıp toplu biçimde bu kurumları tahlilci bir metolla ele alarak, karşılaştırmalar yapma yoluna gitmektedirler. İkinci davranışı benimseyenler ise, her ülkenin kurumlarını tek tek inceleyip, olayların ve siyasi kuvvetlerin dinamik ilişkisiyle birlikte çok yakından siyaset, sosyoloji, sosyal psikoloji, iktisat ve psikoloji yönlerinden tahlil etmektedirler. Bu iki yaklaşımdan birincisinin gerçeklerden uzaklaşması; ikincisinin ise, çok sınırlı kalması sebebiyle tenkit edilmesi mümkündür. Aslında bu iki davranış şekli, ABD ve Avrupa'da çeşitli yönleriyle tartışmalara konu olmuştur. 1954 yılında, Milletlerarası Siyaset İlimi Derneği (İPSA)'nin öncülüğüyle Floransa'da bir yuvarlak masa toplantısı yapılmıştır. Bu toplantının

* G.Ü Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
(1) Manfred C. Vernon, Devlet Sistemleri-Devlet İdaresine Giriş, SBF Yayını No: 121-103, Ankara, 1961, s. 1.

esasını "metod tartışmaları" teşkil etmiş ve siyaset biliminde geçerli akım olan Amerikan "hyperfactualism"le Avrupa kıta teorikliği arasında bir ortak yolun bulunması için zımni anlaşma yapılmıştır. Böylece metod meselesi uzlaştırıcı bir davranışla çözümlenebilmiştir. Bu toplantıya katılanlardan profesör Geckscher, devlet sistemleriyle ilgili çalışmaların her ülke ve kurumları konusunda yeterli bilgi sahibi olunduktan sonra, sistemler üzerinde karşılaştırmalı bir inceleme gerektiğini ileri sürmüştür⁽²⁾. Çerçekten de, karşılaştırmalı incelemeler yapabilmek için karşılaştırma konusu hakkında tam bir bilgiye sahip olmak gerekir. Aksi halde, yapılan karşılaştırmanın gerçeği yansıtmaması ve sistemin aksaklıklarını giderme girişimleri faydadan çok sakıncalı durumlar meydana getirebilir. Karşılaştırmaya başlarken, ilgili metoda başvurmadan önce, ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmiş olması gerekir. Kaldı ki, devlet sistemleri ve anayasalar üzerine yazılmış eserlerin hepsi böyle bir çalışmanın neticesidir.

Her devlet sistemi ve anayasa düzeni, toplumdaki gruplar arasında tezahür eden çekişmelere sahne olmaktadır. Meselâ, çok partili bir rejimde, siyasi partiler iktidarı meşru yoldan ele geçirmek için bir mücadele verirler⁽³⁾. Ayrıca, bir devlet sistemi içinde bünyesi ve fonksiyonları nisbi olarak önceden tesbit edilen, karar vermekle görevli kurumlarda kararın nasıl ve kim tarafından verileceği çok önemlidir. Nihayet her devlet sisteminde itici güç rolünü oynayan bir ideoloji hakimdir. Batı ülkelerinin devlet sistemleri ve anayasaları ile Doğu ülkelerinin devlet sistemleri ve anayasaları arasındaki temel fark, ideoloji farkıdır.

(2) Gunsar, Geckscher, *The Study of Comparative Government and Politics*. New York, 1957, s. 13.

(3) Esat, Çam, *Devlet Sistemleri*, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını No: 2990-486, 1982, s. 6-7.

Devlet sistemlerinin bir nevi zırhı durumundaki anayasalar; o devletin yapısını, işleyişini, denetimini ve bunu yerine getirecek müesseseleri tanımlar. Anayasa düzeninin getirdiği uygulamalardan "meclislerin bilgi edinme ve denetim yolları"nu inceledikçe, devlet sisteminin çekirdeğini teşkil eden esaslara ve bu sistemin oluşumuna kısa da olsa, yer vermek gerekir.

2. MECLİSLERİN BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARI

Devletlerin anayasaları incelendiğinde, meclislerin bilgi edinme ve denetim yolları, bakımından bazı müşterek noktalar ihtiva ettiği görülür.

Bu çalışmada, alışlagelmişin dışına çıkarak; önce kendi ülkemizdeki tatbikatı ele alacak ve 1876 Tarihli Kanun-u Esasi, 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1961 Anayasası'nın hazırlık dönemindeki Ön Tasarı, Siyasal Bilgiler Fakültesi SBF Tasarısı, Temsilciler Meclisi Anayasa Alt Komisyonu Tasarısı ve 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası'nın bu konuda ihtiva ettiği hükümleri inceledikten sonra, Belçika, İran İslam Cumhuriyeti, Fransa, İtalya ve Federal Almanya Anayasaları'nın bilgi edinme ve denetim konusundaki hükümlerine değinerek, bir karşılaştırma yapmaya çalışacağız.

2.1. Genel Olarak Bilgi Edinme ve Meclis Denetimi

Gerçeklerin ortaya çıkmasında denetim, takip edilecek yollardan ve önemli fonksiyonel çalışmalardan birisidir. 1982 Anayasası'ndaki şekliyle ifade etmek gerekirse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Meclis Araştırması, Genel Görüşme, Gensoru ve Meclis Soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır⁽⁴⁾.

(4) 7 Kasım 1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Md. 98.

1982 Anayasası'nın meclis denetimiyle ilgili olarak belirlediği bu temel ölçülerden hareketle, diğer anayasa ve anayasa tasarılarının denetim hususundaki hükümlerini inceleyelim.

2.1.1. 1876 Tarihli Kanun-u Esasi

Padişah yasama faaliyetlerine karışma imkanına sahiptir. Meclisi Umumi, Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusan olmak üzere, iki kısımdan meydana gelmiş olup, bunlardan Heyeti Ayan üyeleri, Padişah tarafından kaydı hayat şartı ile seçilir. Her iki meclis üyeleri de, ister seçimle, ister atanmayla gelsinler, Padişaha bağlılık yemini etmek zorundadırlar. Yasama organı'nın kanun çıkarma faaliyetleri Padişah lehine sınırlandırılmıştır. Padişahın vetosu mutlak bir veto olup, Padişahın istemediği kanunun çıkarılması hemen hemen mümkün değildir.

Sadr-ı Azam ve Bakanlar Padişah tarafından tayin ve azil edilirlerdi. Bütün yetkileri Padişahın şahsında toplanmış olan bu anayasa ile Padişah Bakanlar Kurul'nu istediği şekilde çalıştırabilirdi. Yine Padişah, meclis tarafından "Divanı Ali'ye gitmesi karar altına alınan, bakanların sevkine müsaade edebileceği gibi, meclisle bakanlar arasında çıkan bir ihtilafda, ya meclisi feshedebilir veya bakanı azledebilirdi.⁽⁵⁾

Kanun-u Esasi'nin Padişahın her alanda olduğu gibi, bugün yasama organı'nın görev alanına giren meclis denetim faaliyetleri bakımından kendisini yetkili kıldığı mutlaktır. Nitekim, "Divanı Ali" konusundaki uygulamada bile bunu görmek mümkündür.

2.1.2. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu

Sual ve istizah ile Meclis tahkikatı, Meclisin cümlesi selahiyetinden olup, şekli tatbikatı Nizamnamesi Dahili ile tayin olunur.(Md. 22).

(5) Atilla, Özer, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri, AİTİA Yayını No: 143, Ankara, 1981, s. 16, 17.

2.1.3. 1961 Anayasası Hazırlık Dönemindeki Ön Tasarı

Soru ve genel görüşme her iki meclisin yetkilerindedir. Gensoru yetkisi Millet Meclisindedir. Yetkili meclisin üye tamsayısının onda biri tarafından ileri sürülen gensoru veya genel görüşme taleplerinin, derhal gündeme alınması gerekir. Meclis soruşturması, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile açılır (Md. 86)

2.1.4. 1961 Anayasası Hazırlık Dönemindeki SBF Tasarısı

Soru, Gensoru, Genel Görüşme ve Meclis Soruşturması meclislerin yetkilerindedir. Bunların yapılış şekillerini içtüzük gösterir. Meclislerden her birinin tam üye sayısının beşte biri tarafından yapılan gensoru veya genel görüşme isteğinin gündeme alınması mecburidir. Meclis soruşturmaları, meclislerin belli konularda bilgi edinmeleri maksadını güder ve meclisin kararı ile yapılır (Md. 52).

2.1.5. 1961 Anayasası Hazırlık Dönemindeki Temsilciler

Meclisi Anayasa Komisyonu Tasarısı

Soru, Genel Görüşme, Meclis Soruşturması, Meclis Araştırması her iki meclisin yetkilerindedir. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir (Md. 87).

2.1.6. 1961 Anayasası

Soru, Genel Görüşme, Meclis Soruşturması ve Meclis Araştırması her iki meclisin yetkilerindedir. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir.⁽⁶⁾

2.1.7. 1982 Anayasası

Türkiye Büyük Millet Meclisi Soru, Meclis Araştırması, Genel Görüşme, Gensoru ve Meclis Soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

(6) Karşılaştırmalı Anayasa Metinleri, Danışma Meclisi Genel Sekreterlik Yayınları t.y.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplum ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, muhtevası ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma metodları Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir (Md. 98).

2.1.8. Belçika Anayasası

Her meclis tahkikat yapmak hakkına sahiptir (md. 40).

2.2. Gensoru

1982 Anayasasından hareketle, gensoru kavramını açıklayıp, gensoru'nun verilme esaslarını ve diğer anayasalardaki ele alınmış şeklini belirtmeye çalışalım.

Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilmişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oylan sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukarıdaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükte belirlenir (Md. 99).

Özetle belirtmek gerekirse, gensoruyla palamento derhal bir siyasi sonuç sağlamak amacını güder. Yani Bakanlar Kurulunu veya bir bakanı düşürmeye yönelik denetim işlemidir.

2.2.1. 1961 Anayasası Hazırlık Dönemindeki

Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Tasarısı

Gensoru, yetkisi yalnız Millet Meclisindedir. Milletvekillerince veya bir siyasi grupça verilen gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı, verilmişinden sonraki ilk birleşimde görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahibi veya önerge sahiplerinden biri, siyasi gruplar adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararı ile birlikte gensorunun görüşülme günü de belli edilir.

Gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararı tarihinden başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülebilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur.

2.2.2. 1961 Anayasası

Temsilciler Meclisi anayasa Komisyonu Tasarısı'ndan farklı olarak, gensoru önergesi bir siyasi parti grubu adına veya en az on milletvekilinin imzasıyla verilir hükmü getirilmiş ve diğer hususlar aynen yer almıştır (Md. 89).

2.2.3. Belçika Anayasası

Temsilciler Meclisi bakanları suçlamak ve kendilerini Yargıtaya sevk etmek hakkına haizdir. Ve ancak kendisi, meclisler birarada toplu olarak bakanları muhakeme etmek hakkına sahiptir. Şu kadar ki, mağdur tarafça açılan sivil davanın bakılmasına ve bakanların görevlerinin ifası dışında işleyecekleri suç ve cürümlere müteallik kanun ile tesbit edilen haller mahfuzdur.

Bir kanun, gerek Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen suçlama üzerine, gerekse mağdur tarfların yaptığı takibat üzerine bakanların sorumluluk hallerini, kendilerine verilecek cezaları ve bunlara karşı uygulanacak dava usulünü tesbit eder (Md. 90).

2.2.4. Fransa Anayasası

Başbakan, Bakanlar Kurulu ile görüştüğten sonra hükümetinin programını veya gerekirse bir genel politika açıklaması ile hükümetin sorumluluğunu Millet meclisi önünde taahhüd eder.

Millet Meclisi bir gensoru oylaması ile hükümetin sorumluluğunu bahis konusu yapar. Böyle bir gensoru ancak, Millet meclisi üyelerinin en az onda biri tarafından imzalanmışsa alınabilir. Oylama gensorunun verilmesini izleyen 48 saatten önce yapılamaz. Yalnız gensorunun lehindeki oylar kaydedilir ve gensoru ancak Millet Meclisini teşkil eden üyelerin çoğunluğu ile kabul edilebilir. Gensoru reddedilirse, bunu imzalayanlar, aşağıdaki fıkrada öngörülen durum hariç, aynı toplantı sırasında bir yenisini teklif edemez.

Başbakan, Bakanlar Kuruluyla görüştüğten sonra, bir metnin oylaması için Millet Meclisi önünde hükümetin sorumluluğunu bahis konusu edebilir. Bu takdirde, bir gensoru, bahis konusu metnin oylanmasını izleyen 24 saat içinde verilir evvelki fıkrada öngörülen şartlar içinde kabul edilmedikçe, bahis konusu metin kabul edilmiş sayılır.

Başbakan, genel bir politika açıklamasının onaylanmasını Senatodan istemek yetkisine sahiptir (Md. 49).

2.3. Meclis Soruşturması

Soruşturma, bir konu hakkında hakikatların ortaya çıkarılması için yapılan inceleme veya tahkikattır. Bu yönüyle soruşturma, parlamento'nun denetleme görevleri arasında yer alan önemli bir vasıtaadır.

Yasama organı, fonksiyonunu ifa'da gerekli bilgileri isteme hakkına haizdir. Bu bilgi ve belgeleri hükümetten isteyebilir. Elde ettiği bu bilgilerle yetinmeyerek, kendi bünyesinde oluşturacağı bir komisyon vasıtasıyla da bunu temin yoluna gidebilir. İşte bu hakka, parlamento'nun tahkikat hakkı denir. Tahkikat hakkı, müzakere eden ve karar veren parlamentoya aittir. Modern demokrasilerdeki en yüksek karar organı, milli iradeyi elinde bulunduran yasama meclisleridir.

2.3.1. 1961 Anayasası Hazırlık Dönemindeki Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Tasarısı

Her Meclis, Başbakan veya Bakanlar hakkında Meclis soruşturması açabilir. Yüce Divana verilme, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır (Md. 89).

2.3.2. 1961 Anayasası

Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma talepleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.

Soruşturma, her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür.

Yüce divana sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir.

Meclislerdeki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (Md. 90).

2.3.3. İtalya Anayasası

Meclislerden her biri kamu yararı konularında soruşturmalar açılmasına karar verebilir.

Bu amaçla her Meclis kendi üyeleri arasında çeşitli grupların oranını yansıtacak şekilde kurulmuş bir komisyon seçer. Soruşturma komisyonu aynen yargı makamının yetki ve sınırları ile araştırma ve incelemelerde bulunur (Md. 82).

2.3.4. Federal Almanya Anayasası

Federal, Millet Meclisi kendiliğinden veya üyelerinin dörtte birinin talebi üzerine zorunlu olarak, gerekli delilleri açık oturumda değerlendirecek bir soruşturma komisyonu kurabilir.

Delillerin ileri sürülmesinde ceza muhakemeleri usulü hükümleri kıyas yoluyla uygulanır. mektup, posta ve haberleşmenin gizliliğine dokunulmaz.

Mahkemeler ve idari makamlar, hukuki ve idari yardımla yükümlüdürler.

Soruşturma komisyonlarının kararları hâkim tarafından tartışılmaz. Mahkemeler, soruşturmaya konu teşkil eden olayın değerlendirilmesinde ve hüküm tesisinde serbesttirler. (Md. 44).

2.3.5. 1982 Anayasası'nda Meclis Soruşturması

Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu talebi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasında her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz (Md. 100).

2.3.6. İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası

Şûra-i Milli Meclisi, ülke'nin bütün işleri için araştırma ve soruşturma hakkına haizdir (Md. 76).

İran Anayasa'sının 89. maddesinde de, gensoruyla ilgil esaslar düzenlenmiştir. Buna göre, Meclisdeki temsilciler (Milletvekilleri) gerekli gördükleri konularda Bakanlar Kurulu'na veya bakanlardan her birine gensoru (istizah) yöneltebilirler.

Gensoru önergesinin işleme konabilmesi, en az on temsilcinin imzası ile meclis'e sunulmasına bağlıdır.

Hakkında gensoru önergesi verilen Bakanlar Kurulu veya bakan, önergenin verilmesinden itibaren on gün içinde Meclis'te hazır bulunmalı ve önergeyi cevaplandırarak Meclis'den güvenoyu istemelidir. Bakanlar Kurulu'nun veya bakanın cevaplandırma için hazır bulunmaması halinde, sözü geçen (önerge veren) temsilciler gensoru önergeleri hakkında gerekli açıklamalar yaparlar ve Meclis gerekli gördüğü takdirde güvensizlik oyunu açıklar.

Meclis güvenoyu vermediği takdirde, gensoru önergesine muhatap olan Bakanlar Kurulu veya bakan azledilmiş olur. her iki

halde de gensoru önergesine muhatap olan Başbakan veya Bakanlar, fasılasız ondan sonra kurulacak kurula (Güvensizlik Oyu'ndan sonraki Bakanlar Kurulu'na) üye olamazlar.

2.4. Soruşturmanın Diğer Denetim Araçlarından Farkı

Meclislerin birçok denetim yolları mevcuttur. Bunlar daha önce de belirttiğimiz gibi, "Soruşturma, araştırma, genel görüşme, gensoru ve soru müesseseleri" olmakla beraber, bunun yanında parlamento'da yapılan her müzakerenin altında manevi bakımdan da denetleme görevi mevcuttur. Bunların soruşturmaya arasındaki farkı çok kısa da olsa gözden geçirmeye çalışalım.

2.4.1. Soruşturmanın Gensoru'dan Farkı

Gensoruyla parlamento derhal bir siyasi sonuç sağlamak amacını güder. Yani Bakanlar Kurulu'nun düşürülmesine yöneliktir. Soruşturma ise, önce bir siyasi sonuç sağlamakla beraber, hukuki ve cezai sorumlulukların ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Sonunda dosyanın yüce divana sevk edilip orada ilgilinin yargılanmasını sağlamak amaçlanmıştır.

2.4.2. Soruşturmanın Araştırmadan Farkı

Meclis araştırmasıyla, Meclisler bir konu hakkında derinlemesine bilgi toplaması sağlanır. O konuyla ilgili gerekli dökümanlar toplanır ve geniş bir zemin üzerine tartışma yapılır. Konunun üzerinde birçok görüş ileri sürülebilir. Araştırma ile ilgili önerge bir komisyona havale edilir. Kurulan bu komisyon, geniş bir çalışma yaparak raporunu tanzim eder. Raporun Meclislerde müzakeresi sırasında tüm üyelerin bir değerlendirme yapmasına imkan sağlanmış olur. Sağlanan bu değerlendirmelerle hükümetler, sağlıklı ve güvenilir veriler elde ederler.

2.4.3. Soruşturmanın Genel Görüşmeden Farkı

Meclise herhangi bir konu hakkında daha tartışma alanı meydana getirmek ve geniş bir müzakereye imkân vermek amacıyla bir

genel görüşme önergesi verilir. Bu önergenin vermesiyle genel kurullarda geniş bir değerlendirme yapma imkanı sağlanmış olur. Yapılan müzakereler sonucunda üyelerin Bakanlar Kurulu'na ışık tutmak ve uyarıda bulunulmasını temin bakımından gerekli zemin hazırlanmış olur. Meclis soruşturmasında, cezai ve siyasi sorumluluk aranmaktadır.⁽⁷⁾

2.4.4. Soruşturmanın Soru Önergesinden Farkı

Soru müessesesi birkaç bakımdan işlemektedir. Sorularda takip edilen yolları şöyle özetleyebiliriz: Herhangi bir konunun müzakeresi sırasında milletvekilleri, ilgili bakandan o konu hakkında bir bilgi edinmek üzere sorular sorma hakları vardır. Bu soru hakkı sözlü veya yazılı talep edilebilir. Bu soru sorma işlemi görüşmeler esnasında yapılır. Bunun dışında bir soru müessesesi daha vardır ki, bunu iki şekilde incelemek mümkündür.

Birincisi sözlü soru konusu olup, üyelerden bir tanesi belli bir konuda herhangi bir bakan'dan ve sözlü soru önergesi tanzim ederek, Meclis Başkanlığına verir. Verilen bu sözlü soru önergesinde "sözlü olarak cevaplandırılmak üzere" tabiri yer alır. Başbakanlık, bu soru önergesini ilgili bakanlığa sevkeder. İlgili bakanlık kendisine gelen sözlü soru önergesini inceleyerek gerekli bilgileri toplar.

Gündeme giren bu sözlü soru önergesi soru sahibi ile ilgili bakanın hazır bulunduğu bir birleşimde müzakereye esas alınır. Bu müzakere sadece o bakan ile soru sahibinin arasında geçer.

Soru müessesesinin ikinci yolu yazılı soru önergesidir. Yine bir üye herhangi bir bakandan yazılı cevaplandırılmak üzere, bir soru önergesi hazırlayıp Başkanlığa sunar. Başkanlık yine o yazılı soru önergesi'nin ilgili bakanlığa havalesini yapar. Bunun üzerine bakanlık kendisine gelen bu yazılı soru önergesinde istenilen konudaki gerekli bilgileri toplayarak yazılı olarak cevabını Başkanlığa

(7) İbrahim Şen, Meclis Soruşturması ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi (AITIA), Ankara, 1979, s. 9 vd.

ide eder. Başkanlık kendisine gelen cevapla birlikte, yazılı soru önergesini birleşim tutanağını sunana eklettirir. Bu önerge üzerinde herhangi bir müzakere cereyan etmez. Kısaca belirtmek gerekirse, soru müessesesinden maksat, bir müzakere zemini meydana getirmek veya tutanağa bir konu hakkında bilgi dercedilmesinden ibaret bulunmaktadır.⁽⁸⁾

Siyasi bir denetim vasıtası olarak soruşturma ile, Meclislerin hükümetleri siyasi bir sorumluluk altına sokması amaçlanır.

3. SONUÇ

Konu'nun bundan önceki kısımlarında, Meclislerin bilgi edinme ve denetim usulleri bakımından tebit edilen esaslara yer verilmiş olup, sırasıyla 1876, 1924, 1961 Anayasası Hazırlık Dönemindeki Ön Tasarı, SBF Tasarısı, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Tasarısı, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası ile Belçika, İran İslâm Cumhuriyeti, Fransa, İtalya ve Federal Almanya Anayasalarının bu alandaki hükümleri tetkik edilmiştir.

Bu anayasaların içinde, 1876 Kanun-u Esasi'nin farklı özellikler ihtiva ettiği ve iki Meclisten oluşan Meclisi Umumi'nin her türlü çalışması ile Padişaha karşı sorumlu ve bağlı olduğu dikkati çekmektedir. Yapılan çalışmalar ve çıkarılan nizamnameler konusunda, padişahın üstün ve geniş bir yetki ile denetim imkânına haiz olduğunu görüyoruz.

Daha sonraki Teşkilâtı Esasiye Kanununda da, Meclis tahkikatı konusuna yer verilmiş olup, bu defa Meclisin millet ege-menliğinin temsil edici vasfına önem verilmiştir. Zira, Meclisin tahkikat bakımından cümlesi selahiyete haiz olduğu ve şekli şartlarının Dahili Nizamname esaslarına bırakıldığı görülmektedir.

1961 Anayasasının Hazırlık Dönemindeki Tasarılarında ise, bilgi edinme ve denetimle ilgili hususlar şöyle özetlenebilir.

Ön Tasar'ya göre, soru ve genel görüşmenin her iki Meclisin (Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi) yetkilerinden olduğu ancak, gensoru yetkisinin "Millet Meclisi"ne ait olduğu belirtilmiştir.

SBF Tasarısı da, soru, gensoru, genel görüşme ve Meclis Soruşturmasının Meclislerin yetkilerinden olduğunu belirtmiş olup, bunların yerine getiriliş esası Meclis İktüzüğüne bırakılmıştır. Ayrıca, Meclis soruşturmalarının meclislerin belli konularda bilgi edinmeleri maksadı güdeceği ifade edilmiştir.

Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Tasarısında da, denetimin bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibaret olacağı ve her iki Meclisin yetkilerinden sayılacağı belirtilmiştir.

1961 Anayasası, yukarıdaki tasarıların sonucunda hazırlanmış ve bunlardan, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Tasarısındaki denetimle ilgili hususlar aynen bu anayasa'da yer almıştır.

1982 Tarihli Anayasamızda da, Meclisin bilgi edinme ve denetim hususundaki yetkileri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, TBMM'nin tek Meclisten oluştuğu ifade edildikten sonra, denetlemeyle ilgili kavramlar ve usuller ayrı ayrı açıklanmıştır.

Diğer ülke anayasalarından, Belçika Anayasası'nda ise, bu yetkilerin önemli ölçüde Temsilciler Meclisine ait olduğunu ve konuyla ilgili işlemlerin Yargıtay'ca yerine getirileceğinden bahsedilmektedir. Yine bu anayasa'ya göre, Temsilciler Meclisi'nin kabul edeceği suçlama için öngörülen cezaların kanunla düzenleneceğide belirtilmiştir.

Fransa Anayasası'nda, Başbakan'ın Bakanlar Kurulu ile görüştüğünden sonra, sorumluluğunu Millet Meclisi önünde taahhüd edeceğini öngörmüştür. Aynı anayasa, gensoru'nun Millet Meclisi

(8) Sen, a.g.e., s. 18.

üyelerinin onda biri tarafından imzalanmasıyla yerine getirilebileceği hükmünü ihtiva etmektedir.

İtalya Anayasası'nın bu konudaki hükmüne göre, Meclislerden herbirinin kamu yararı konularında soruşturma açabileceğine imkan tanınmaktadır. Diğer bir husus da, her Meclis'in kendi üyeleri arasında çeşitli grupların oranını yansıtacak şekilde bir komisyon oluşturmasıyla ilgilidir. Söz konusu komisyon, aynen yargı makamının yetki ve sınırları ile araştırma ve incelemelerde bulunur.

Federal Almanya Anayasası da, muhtelif komisyonların oluşturulmasıyla, denetimin Meclis tarafından yerine getirileceğini hükme bağlamıştır. Bu ülke anayasasına göre, mahkemelerin ve idari makamların yardımcı olacağı belirtilmiş ayrıca, komisyon kararlarının hakim tarafından tartışılacağı da yer almıştır.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda ise, Şura-i Milli Meclisinin ülkenin bütün işleri için araştırma ve soruşturma hakkına haiz olduğu belirtilmiş olup, milletvekillerinin gerekli gördükleri konularda Bakanlar Kurulu'na veya Bakanlardan herbirine gensoru yöneltebilecekleri öngörülmüştür.

KAYNAKLAR

- Çam, Esat, "Devlet Sistemleri" . İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No : 2990-486, 1982.
- Geckscher, Gunsar. "The Study Of Comparative Coverment And Politica". New York : 1957.
- Karşılaştırmalı Anayasa Metinleri, Danışma Meclisi Genel Sekreterlik Yayınları t.y.
- Özer, Attila."Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri ". AİTİA Yayını No: 143, Ankara.
- Şen, İbrahim."Meclis Soruşturması ve Önemi".A.İ.T.İ.A. İdari Bilimler Enstitüsü 'ne Yüksek Lisans Mezuniyeti İçin Hazırlanan Tez Çalışması, Ankara : 1979.
- Vernon, Manfred C. "Devlet Sistemleri- Devlet İdaresine Giriş" SBF Yayını No: 121-103, Ankara: 1961.
- 7 Kasım 1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.